

KUTSAL İTTİFAK SAVAŞLARI SIRASINDA SOFYA-BELGRAD ARASINDA EŞKİYALIK VE ASAYİŞ OLAYLARI (1683-1699)

Bekir GÖKPINAR¹

Öz

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren başlayıp XVII. yüzyılda da devam eden uzun ve yıpratıcı savaşlar, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde idari, mali, askeri ve toplumsal alanlarda derin etkiler bırakmıştır. Önce Anadolu'da sonra Rumeli'nin şehir, kasaba ve köylerinde sık sık eşkıyalık hareketleri yaşanmaya başlamıştır. Ekonomik sıkıntı içinde olan işsiz güçsüz halk kitleleri yanında askeri ve idari taifeler de bu eşkıyalık hareketine dahil olmuşlardır.

II.Viyana mağlubiyetini takip eden yıllarda savaş ortamını da bahane ederek halk üzerinde büyük baskılar kuran eşkıyalar yol kesme, adam öldürme, soygun yapma gibi bir çok faaliyet içine girmişlerdir. Bu dönemde Rumeli orta kol olarak bilinen İstanbul-Belgrad arasındaki güzergah savaş şartları sebebiyle her zamankinden daha yoğun bir hal almıştır. Bunu fırsat bilen eşkıya grupları uygun yerlerde saklanarak yoldan gelip geçen yolculara, askerlere ve görevlilere sık sık saldırmıştır. Özellikle saldırı ve saklanma açısından daha uygun Sofya-Belgrad arasındaki geçitlerde yol güvenliği ciddi şekilde tehlikeye girmiştir. Osmanlı yönetimi bunu önlemek için güzergah üzerinde bulunan kale ve palankaların savunma gücünü arttırmaya çalışmış, eşkıyayı etkisizleştirmek için Rumeli'nin muhtelif yerlerinden buraya takviye güçler göndermiştir. Ancak savaş ortamından kaynaklanan asayiş boşluğu, yerli Hristiyan ahalinin destek vermesi gibi sebeplerle güzergah üzerinde eşkıya savaş yılları boyunca faaliyetlerini sürdürebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sofya, Belgrad, eşkıya, Osmanlı Devleti, Kutsal İttifak

BANDITRY AND PUBLIC ORDER EVENTS BETWEEN SOFIA AND BELGRADE DURING THE WAR OF THE HOLY LEAGUE (1683-1699)

Abstract

The long and tired wars which continued in the XVI. century from the end of the XVII. century had profound repercussions on the Ottoman Empire in the administrative, financial, military and social fields. Thuggery movements began to occur frequently in the cities, towns and villages of Anatolia then Rumelia. In addition to the masses of helpless unemployed in economic distress, military and administrative tasks were also included in this banditry movement.

In the years following the defeat of Vienna II, the bandits who put great exercise influence over on the people under the pretext of the war environment undertook many activities such as latrocination, killings and robberies. During this period, the road between Istanbul and Belgrade, known as the central branch of Rumeli, became more intense than ever due to the conditions of war. Groups of bandits, who knew of this opportunity, hid in the appropriate places and frequently attacked the passengers, soldiers and officials passing by. Road safety has been seriously imperiled, particularly at level crossings between Sofia and Belgrade, which are more suited to attack and concealment. In order to prevent this, the Ottoman administration tried to increase the defensive forces of the fortresses and redoubts on the road and sent reinforcements from various places of Rumelia to neutralize the bandit. However, due to the security gap caused by the war environment and the support of the local Christian inhabitants, the bandit was able to continue its activities during the war years.

Keywords: Sofia, Belgrade, bandit, Ottoman Empire, Holy League

¹ Dr., ORCID 0000-0003-1017-6037, bgokpinar@gmail.com.

Başvuru Tarihi (Received): 16.12.2019 **Kabul Tarihi** (Accepted): 17.01.2020

Giriş

Tarihte “*Roma askeri yolu*” veya “*kral yolu*” gibi isimlerle bilinen İstanbul-Belgrad yolu yaklaşık 1.000 km civarında olup, Osmanlı döneminde ise *Rumeli orta kolu* olarak varlığını sürdürmüştür. Nitekim bu yol Osmanlı Devleti’nin orta Avrupa’ya yaptığı seferlerin ana güzergahını oluşturmuştur (Halaçoğlu, 2002:103-110; İreçek, 1990: 108). Sofya, Niş ve Belgrad, bu güzergah üzerinde Edirne’den sonraki önemli menzillerdi ve buralar seferler esnasında askeri katılımların tamamlandığı, hatta son kontrollerin yapıldığı mühim mahalleri oluşturmaktaydı. Sofya, Belgrad-İstanbul yolunun tam orta noktasında yer almaktadır (Erdoğan, 2001: 46-48). Sofya-Belgrad arasında yer alan menzil yapılarının önemli bir kısmı daha çok palanka ve derbent özelliklerini taşımaktaydı (Özguven, 2009: 171).²

II.Viyana kuşatması ile başlayan mağlubiyetler zinciri sonucu Rumeli’nin önemli şehir ve kasabaları Osmanlı’nın elinden çıkmış veya istilaya uğramıştır. Bu minvalde Tuna’nın güneyinde Rumeli orta kolu üzerinde bulunan Niş ve Şehirköy, 1689 yılında Kutsal İttifak orduları tarafından işgal edilmiştir. Bu işgaller sırasında orta kol üzerinde yer alan menzillerdeki palanka yapıları ya önemli ölçüde tahrip olmuş ya da tamamen yıkılmıştır. Hatta düşman birlikleri Niş’ten daha güneye indiklerinde Üsküp taraflarında bulunan kasaba ve palankaları savunmasız bulmuşlar, yağmalayıp yakıp yıkmışlardı (Türkal, 2012: 1283). Ancak devam eden süreçte yeniden toparlanan Osmanlı kuvvetleri, 1690 yılında önce Niş’i, peşinden Belgrad’ı geri almayı başarmıştır. Düşman istilasından kurtulan Niş ve Belgrad arasındaki Aleksence, Razne, Perakin, Yagodine, Bataçine, Hasan Paşa, Kolar ve Hisarcık menzillerinin palankaları yeniden yapılarak hizmet vermeye devam etmiştir (Türkal, 2012: 1329; Halaçoğlu, 2002: 14).

1683’ü takip eden savaş yıllarında Osmanlı’nın Balkanlarda bulunan topraklarında kargaşa, iktisadi buhran ve asayişsizlik hakimdi. Özellikle uzun süren savaşlar nedeniyle asayiş temin eden garnizonlardaki askerlerin de cepheye gitmesi yol güvenliğini azalttığı gibi merkezi idarenin denetim mekanizmasını da iyice aksatmış, hatta yok etmiştir (Ortaylı, 2000: 6). Bu savaşların bir diğer neticesi de mağlubiyet ile birlikte oluşan kargaşa ortamından kaçan Müslüman tebanın bölgeyi boşaltarak Sofya ve Filibe taraflarına göç etmesidir. Bu göçler sonucu yerleşim yerlerinde nüfus azaldığı gibi önemli asayiş boşluğu ortaya çıkmıştır. Kargaşa ortamından yararlanan başta Sırp çeteleri ve diğer eşkıya guruplarının savaşın bitimine kadar yollardan geçen askerleri, yolcu ve para kuryelerini basarak verdiği tahribat çok büyüktür (Uzunçarşılı, 1988a: 521). Bu soygun ve zulümlerin etkisi sadece bu sınıflarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda bölgede yaşayan halk üzerinde derin etkileri olmuştur (Karagöz, 2001: 213). Netice itibarıyla işgaller, çete saldırıları ve soygunlar, bu güzergah üzerinde güvenli bir seyr ü sefer temin eden menzil teşkilatının faaliyetlerini sekteye uğratmış, büyük zararlar vermiştir (Özkan, 2010: 139).

Savaş yıllarında orta kol üzerinde eşkıyalık ve asayiş durumu Osmanlı’nın orta Avrupa’ya sevkiyat ve irtibatın devamı açısından mühim bir önem taşımaktaydı. “*Kutsal İttifak*” savaşları sırasında biri Rumeli’nin geneli, bir diğeri de Filibe ve çevresinde eşkıyalık faaliyetlerini konu edinen çalışmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar Rumeli’deki eşkıyalığın genel durumu hakkında etraflı bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak savaş yıllarında askerin çok yoğun kullandığı, Sofya-Belgrad arasında meydana gelen eşkıyalık ve asayiş olaylarının ve bunların etkisinin açığa çıkarılması ise ayrıntılı olarak ortaya konamamıştır. Ayrıca bu güzergahtaki eşkıyalık olaylarının kapsamı diğer

² Palanka, kaleden küçük tahkim edilmiş, etrafı toprakla desteklenmiş ahşap şaranpoluklarla muafaza edilen yapılardır. (Sertoğlu, 1986: 275); Derbent ise dağların geçit noktalarında ve boğazlarda bulunan karakol vazifesi gören askeri yapılardır (Pakalın, 1983: 425); Palanka maliyet ve yapım kolaylığı açısından Osmanlı’nın başta Macar toprakları olmak üzere Balkan topraklarında uyguladığı bir tahkimat yapı türüdür. (Stein, 2007: 45-46).

yerleşim yerlerindekiilerden şekil ve köken olarak nisbî farklılık göstermektedir (Karagöz, 2006; Erdoğan, 2012). İşte bu sebeple makalemizde II.Viyana kuşatması sonrasında gerçekleşen “*Kutsal İttifak*” savaşları (1683-1699) sırasında daha çok palanka ve derbentlerin yer aldığı Sofya-Belgrad yolu üzerinde meydana gelen eşkıyalık faaliyetleri ve devletin bunlara karşı almış olduğu tedbirler ele alınmıştır.

1. Sofya-Belgrad Yolunun Özellikleri ve Eşkıyalığın Çıkış Nedenleri

Balkan kelime olarak dağ, yükselen dağ kütlesi anlamına gelmektedir. Burası coğrafi alan olarak Adriyatik'ten başlayarak Tuna nehrinin güneyinden hatta Karpat dağlarından Karadeniz'e kadar uzanan bir yarımada oluşturmaktadır. Balkan yarımadasının temel özelliği dağlık olmasıdır. Batısında Arnavutluk, Bosna, Karadağ ve Kosova bölgelerinden Mora yarımadasına kadar inen Pindus, Romanya'nın kuzeyinden güneyine inen ve sonra Demirkapı'ya kadar uzanan Karpatlar, Bulgaristan'ı batıdan doğuya ikiye bölen Balkan dağları ve Rodoplar önemli dağlık alanlarını teşkil ederler (Darkot, 1979: 280-282). Nitekim bu doğrultuda Balkanların kuzeyi her çeşit ulaşım alternatifleri için uygun olmasına rağmen orta ve güney kısımlarında bulunan dağlık alanlar, ulaşım faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Orta Avrupa'dan Anadolu ve Orta Doğu'ya kara yoluyla yolculuk yapmak için Belgrad-Niş-Sofya-Edirne'den İstanbul'a uzanan yolun asırlardır alternatifi olmamıştır (Karpat, 1992: 26-27). Buna rağmen bu yol üzerinde yolculuk tarih boyunca sürekli zor ve tehlike arz etmiştir. Zira bu güzergah her zaman eşkıyanın pusu kurmasına, saldırmasına ve kolaylıkla saklanmasına uygun yerlerdir. Bu yol üzerinde zaman zaman dağ ve geçitlerin azaldığı alanlarda bile her daim eşkıya tehlikesi mevcudiyetini korumaya devam etmiştir (İreçek, 1990: 80-86).

Edirne tarafından yola çıkıp Sofya ve Niş üzerinden Morava vadisine ve ardından Belgrad'a ulaşmak için uzun bir boğazdan geçmek gerekiyordu. Geçilmesi zor ve tehlikeli olduğu kadar savunulması kolay olan bu yol, ilk fetihler döneminde Osmanlı ilerleyişini uzun süre duraklatmıştı (İnalçık, 1993: 13). Bu sebeptendir ki Osmanlı tarafından bölgenin güvenliğinin tam olarak sağlanması öncelikle bu güzergah üzerindeki stratejik noktaların ele geçirilmesi ile mümkün olabilmisti. Akabinde de bölgeyi kontrol altında tutabilmek amacıyla önemli geçit noktaları ve hakim mevkilere palanka ve derbentler yapılmış olup bunun sebebi güzergahın ve menzil noktalarının emniyeti ile ilgilidir (Orhonlu, 1990: 24). Söz konusu palanka ve derbentlerin geçmişi Belgrad'ın fethine kadar uzanmaktadır. 1521 yılında gerçekleştirilen Belgrad'ın fethi ile birlikte bu yolun eşkıya ve haydutlardan korunması için geçitlere ve tehlikeli mevkilerde yeni askeri tedbirler alınmıştır. Hatta Kanuni Sultan Süleyman yol boyunca halkı Hristiyan olan köyler kurdurarak ve sık aralıklarla saman kulübeleri yaptırarak onlara karakol vazifesi gördürmüştü. Zira yol boyunca araziler tenha ve insansız olup, her türlü tehlikeye açık bölgelerdi (İreçek, 1990: 110-111). Bu tip tehlikeli görülen noktalarda Osmanlı Devleti, palankalara ilaveten Rumeli orta kolu üzerinde tehlikeli geçitlerin bulunduğu noktalara yol boyunca derbentler yapılmıştı (Çetin, 2018: 19).

Sofya-Belgrad arasındaki derbentlerde eşkıyalık olayları daha çok istila dönemlerinde artış göstermekle birlikte, normal zamanlarda da menzil ve palankaların öteden beri haydut saldırısına maruz kalabildiği bilinen bir durumdur (Seyahatname, 2007: 183-185; Mentzel, 2015: 70). Ancak XVII.-XVIII. yüzyılda Balkanlarda haydutluk³ olarak ortaya çıkan eşkıyalığın temelinde ücretli asker olarak savaşa götürülen kırsal gayr-i müslim nüfusun sefer dönüşü geçimlerini soygun ve yağma ile sürdürmesi teşkil etmektedir (Faroqhi, 2010: 72). Sofya-Belgrad yolunda faaliyette bulunan eşkıyalar arasında firari gayr-i müslim ücretli askerler yanında Sırp ya da Slav kökenli

³ Haydut ile harami, haramzade hemen aynı anlamları ihtiva etmektedir. Lügatta ise yol kesici, hırsız, insan soyan, elinde silah ile yapılan hırsızlık, dağ başlarında büyük yollarda gelip geçenleri tehdit ile soyma demektir (Bahaeddin, 1924: 398-399). Yine haydut “*hayduk*” şeklinde de kullanılmakta olup düzensiz piyade birliği anlamındadır. (Yılmaz, 2010: 226; Orhonlu, 1990: 122-123).

reayanın oranı az değildir. Hatta bu eşkıyanın kayda değer bir kısmını da savaş ortamının oluşturduğu kaos ortamından istifade ederek Sırbistan, Macaristan ve hatta Lehistan, Erdel, Eflak ve Boğdan'dan gelen başıbozuklar oluşturduğu, esir alınan iki Sırp'ın ifadesinde “*Altı bayrakta üçyüz haydûd idik*” şeklinde devrin kroniklerine yansıdığı anlaşılmaktadır (Nusretname, 2018: 121; Erdoğan, 2012: 47).

Harita 1: Sofya-Belgrad arası menziller⁴

II.Viyana kuşatması sonrası Sofya-Belgrad yolunda görülen eşkıyalık daha çok buralarda bulunan Sırp ahali arasında özellikle geri hizmet sınıfında yer almış martolos, derbentçilik gibi görev yapmış Hristiyanlar da bulunmaktaydı. 1687-1688 yıllarında bu bölgelerin işgal altına girmesi ile Sofya-Belgrad arasındaki kale ve palankalara Sırp isyancılar ve haydutlar saldırmışlar, önemli geçitleri abluka altına almışlar, yol üzerinde yiyecek, para ve cephan kervanlarını soymuşlardı (Katić, 2002: 768). Zaten eşkıyalığın daha çok savaş yıllarında devletin kontrolünün zayıf olduğu Sırbistan ve Macaristan gibi sınır bölgelerine yakın yerlerde görülmesi bunu teyit etmektedir (İlgürel, 1995: 467).

II.Viyana mağlubiyetini müteakip işgal edilen bölgelerdeki asayiş eksiği nedeniyle gayr-i müslim ahali buralarda ortaya çıkan eşkıyaya hem destek olmuş hem de koruyup kollamıştı. Eşkîyanın bir yerde varlığını sürdürebilmesi için yataklarının sağlamlığı, yakalanmamak için kurduğu haberleşme sisteminin çalışabilmesi ve bunların yerel halk ile irtibatlı olmasına bağlıydı (Yetkin, 1996: 20; İlgürel, 1995: 467). Nitekim 1689 yılında Niş, Şhirköy ve Üsküp taraflarının işgal altına girmesi haydutluk olaylarını arttırdığı gibi yerli Hristiyan ahali isyan ederek bunlara dahil olmuştu. Köyler, kasabalar ve şehirler kargaşa içine düşmüş, gayr-i müslim ahaliden bir kısmı Avusturya askerinin bulunduğu kalelerdeki taburlara dahil olmuş, keyfi olarak askerlerle birlikte kasabalara inerek yağma faaliyetine katılmış, Müslüman ahalinin kimini katledip kimini de esir almışlardı (Türkal, 2012: 1282).

⁴ Bu harita, araştırmada kullanılan kaynaklar ve arşiv belgelerine dayanarak tahmini olarak çizilmiştir.

Böylelikle bu bölgelerde eşkıyalık uzun süren savaşların başarısızlıkla sonuçlanması, toprak kaybı, geri çekilmenin başlaması, orduda disiplinsizlik, yönetimde boşluk, savaş kaçağı ve gelirsiz kalmış gönüllü askerler gibi sebeplerle adı geçen zümrelerin gruplar halinde halktan yiyecek ve içecek temini şeklinde giderek artmıştır (Cezar, 2013: 160-161; Faroqi, 2006: 567-568). Bunu savaş şartlarının getirdiği kaos ortamında yerli Hristiyan halkın dahil olması olayların giderek büyümesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda gayr-i müslim ahali Müslümanlara zulmetmiş, yol keserek asker, mühimmat ve para sevkiyatına mani olmuş, hatta bazı zamanlarda bu kervanları yağmalamışlardı (Uzunçarşılı, 1988b: 292; Karagöz, 2006: 376). Devletin başvurduğu ilk tedbir ise bölgedeki kolluk güçlerini harekete geçirmeye çalışmak olmuştur. Ancak mahalli güçlerin her zaman yeterli olmaması ya da görev mahallini terk ederek firar etmeleri gibi sebeplerle güzergah üzerinde eşkıyalık faaliyetlerini önlemek için Edirne Bostancıbaşısı başta olmak üzere Rumeli'nin farklı yerlerinden takviye güçler göndermek gibi yöntemlere sık sık başvurulmuştur (MD. nr. 102/33).

Kutsal İttifak savaşları sırasında Sofya-Belgrad arasındaki kale ve palankalarda eşkıyalık⁵ yapan gruplar devletin resmi kayıtlarında “*şakî, eşkıyâ, kuttâ'-i tarîk, haydûd eşkıyâsı, haydûd keferesi, haydûd re'âyası, melâ'in, harâmî, haramzâde, erâzil, Macar katanası*” şeklinde adlandırılmaktadır. Rumeli'nin diğer şehir ve kasabalarında görülen levendat, sarıca ve sekban eşkıyası buralarda görülmemektedir. Hatta bu güzergahta sadece “*kutta-i tarîk, haydut eşkıyâsı*”nın olduğu dikkat çekmektedir (MD. nr. 98/24, 187, 255; 102/62; 104/3, 75; 106/99). Bu yıllarda hemen her yıl yapılan seferler sebebiyle güzergahta çok defa hazine ve zahire taşınmakta ve bunların sevki için istihdam edilen çok sayıda hayvan bulunmaktaydı. Bu durumun sonucu eşkıya yol üzerinde savaşın getirdiği hareketliliği fırsat bilerek Sofya-Belgrad arasındaki ormanlık alanlarda ve dağlarda ikamet ederek sık sık yağma yapmakta, gelip geçenlere önemli zayıat vermekteydi.

2. Sofya-Belgrad Arasında Eşkıyalık Faaliyetleri

XVI.yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan eşkıyalık faaliyetleri, XVII.yüzyılda Rumeli'de de görülmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde ekonomik, sosyal, idari ve askeri bir çok alanda yaşanan olumsuzluklar II.Viyana seferi ile birlikte yüzyılın son çeyreğinde yeni bir buhranlı döneme doğru evrilmiştir. Eşkıyalık faaliyetleri II.Viyana kuşatmasını takip eden yıllar süresince Rumeli sağ, orta ve sol kol üzerinde bulunan yerleşim yerlerinin tamamında görülmüştür. Ancak burada şunu ifade etmek gerekmektedir ki, söz konusu eşkıyalık faaliyetlerinin büyük kısmı belirli gruplar, kişiler, zümreler, devlet görevlileri, kapı kulları ve geri hizmet kıtaları tarafından yapılmıştı. Ancak aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere Sofya-Belgrad arasında eşkıyalık hareketleri bunlara ilave olarak Hristiyan ahali ve askerlerin oluşturduğu haydutların sık sık yolları kesip baskınlar yaparak yiyecek, para ve mal gasbetme şeklinde cereyan etmişti (MD. nr. 110/466; Türk, 2019: 259; Erdoğan, 2012: 30-48; Karagöz, 2006: 379). Nitekim bu bölgede eşkıyalık hareketleri Belgrad'ın “*Kutsal İttifak*” güçlerinin eline geçmesi (1688), Bulgaristan ve Makedonya'da Hristiyan ahalinin isyan etmesi ile başlamış ve savaş yıllarında Hristiyan kökenli haydutların saldırıları Belgrad'dan başlayarak Sofya'ya kadar olan bölgelerde artarak devam etmiş, asayiş yok etmişti (Katić, 2002: 765-766).

Sofya-Belgrad arasında savaş yıllarında meydana gelen eşkıyalık olayları belgelere yansıdığı kadarıyla Osmanlı'yı ciddi bir şekilde meşgul etmiştir. Balkanlarda yolların kavşak noktasında yer alan Sofya, Osmanlı'nın bölgedeki önemli yerleşim yerlerinden biriydi. Orta Avrupa istikametine sefere çıkan Osmanlı orduları için hem önemli bir menzil noktası hem de sefer iaşesinin temin edildiği ana merkezlerdendi (Şahin, 2009: 344-345). Bu sebeple Sofya'dan başlayarak Belgrad'a

⁵ Eşkıya; Türkçe'de yol kesen anlamında kullanılan kutta-i tarîk, haydut ile aynı anlamdadır. Eşkıyalık, silâhla yahut başka bir şekilde zor kullanarak yol kesip veya baskın yapıp mala ve cana tecavüz, kamu düzenini ve asayiş ihlâl olarak anlaşılır. (Bardakoğlu, 1995: 463; İlgürel, 1995: 466-467).

kadar yol güvenliğinin sağlanması, eşkıyaya fırsat verilmemesi, yine güzergah üzerinde olan kale ve palankaların muhafaza edilmesi orta Avrupa hakimiyeti açısından önemliydi. Öbür taraftan da savaş yılları olması hasebiyle bu güzergahın her zamankinden daha yoğun olarak kullanıldığı ortadaydı (Demir, 2010: 493-494; MD. nr. 110/31). Yine Sofya yakınlarında olan Dragoman boğazı güzergah üzerindeki mühim geçit noktalarından biriydi. 1693 yılında Rumeli kazalarından sefer için Belgrad'a zahire götüren arabalarının Sofya'da Dragoman derbendinden emniyetli bir şekilde yüklerini Niş'e ulaştırılması istenmişti. Bu sırada sefere giden asker Sofya'ya varıp sonra Kızılderbend'den Niş'e doğru geçerken büyük eşkıya grupları ile karşılaşmıştı (MD. nr. 104/249).

Yine aynı güzergah üzerinde bulunan Şehirköy palankasının yolu dar ve etrafı taşlık olması yanında sık sık eşkıya tehdidinde maruz kalan mahallerdendi. 1690 yılında ordu Avusturya seferine giderken Şehirköy ile Musa Paşa palankası arasında hayli zahmet çekilmişti (ŞKT.d., nr. 11/472; Üsküdarî, I, 2017: 373). Buralarda mağduriyetlere sebep olanlar, her zaman eşkıya ve haydut zümresi de değildi. Zaman zaman zeamet ve timar tasarruf edenlerle yerel eşraftan bazı kişiler ahalinin zahirelerini haksız yere el koyma girişiminde bulunuyorlardı. Bir misal olarak Şehirköy sakinlerinden İbrahim ile zeamet ve timar tasarruf eden bazı askeri kimseler reayadan bedava mahsül, yiyecek ve zahire talebinde bulunmuşlar, bu meşru olmayan taleplerinin mani olunması ve cezalandırılmaları için Sofya mütesellimi ve kadısına hüküm gönderilmişti (Şakar, 2007: 222).

Niş ile Musa Paşa palankası arasında yer alan Kızılderbend'in hem coğrafi hem de güvenlik açısından son derece tehlikeli bir mahal olduğu, Osmanlı ordusunun II.Viyana seferine giderken "*hezâr zahmet ü meşakkat birle Kızıl-bayır aşılıp...*" şeklinde Silahdar'ın anlatımından da anlaşılmaktadır (Türkal, 2012: 1537).

Sofya ve civarındaki kazalara eşkıyalar, genellikle Niş tarafındaki derbentlerden geçerek ulaşmakta olduğundan, bu derbentlerin geçişlerin sıkı kontrol edilmesi gerekmektedir (Tan, 2015: 86-87). Kutsal ittifak askerleri tarafından işgal edilen Niş'in geri alınmasından sonra dahi buralardaki kargaşa ve eşkıya hareketlerinin biri biterken diğeri başlamıştı. Daha önce Filibe ayanlarının himayesi ile martolosbaşı⁶ olmuş İsrail, isyan ederek etrafına toplanan 200 kadar eşkıya ile Filibe ve Tatarpazarı taraflarında yağma yaparak ahaliyi katletmişti. Hatta işi başka bir boyuta taşıyarak bir müddet sonra Niş'e gelip 2.000'den fazla eşkıya ile birlikte hareket etmek suretiyle İznepol üzerinden Dubnice'de yağma yapma planları yapmıştı. Bunun haber alınması üzerine İznikmid paşası Mustafa Bey, serhat dilaverleri ve sair askerler ile İznepol yakınlarında eşkıyaya büyük zayıat verdirmiş ve eşkıyabaşı İsrail de öldürülmüştü (Üsküdarî, I, 2017: 360-361).

Eşkîyanın yaşamak için tercih ettiği alanlar, erişilmesi güç, saklanmaya müsait dağlık ve ormanlık sahalardır. Bu yüzden eşkıyalık yapan kişi ya da grupların ikamet için tercih ettikleri yerlerin çoğu bu şekildedir (Yetkin, 1996: 30). Sofya-Belgrad güzergahında uzun boğazların, ormanların ve tehlikeli geçitlerin en fazla bulunduğu yer Niş-Belgrad arasında bulunmakla birlikte sefer mühimmatının taşındığı ana güzergahın da burası olması güvenlik tedbirlerinin üst düzeyde olmasını zaruri kılıyordu (Erdoğan, 2012: 57). Her tedbire rağmen savaş ortamından istifade eden eşkıya, faaliyetlerini sürdürmeye devam ediyordu. Nitekim Ağustos 1691'de Devebağirtan derbendini Tuna'dan geçen 5.000 kadar haydut yüzünden Adana Beylerbeyi Marulzâde Gürcü Mehmed Paşa, orduya gönderilen hazine ile Yagodine'de beklemek zorunda kalmıştı (Türkal, 2012: 1385-1386). Yine aynı tarihlerde ordu Belgrad'da iken başıboş askerlerin yurtlarına dönmek için Sofya istikametine doğru yoğun firarları olmuş ve bu kişiler Devebağirtan boğazına

⁶ Martoloslar hudut boylarında kale muhafızlığı ve derbent ve geçitlerde bekçilik yapmaktadır. Yeniçeri teşkilatı kurulmadan Hristiyanlardan seçilip geri hizmetlerde kullanılan bir teşekküldü. (Orhonlu, 1990: 87; Pakalın, 1983: 409-410).

geldiklerinde eşkıya saldırısına uğrayarak bir kısmı katledilmiş, mal ve erzakları yağmalanmıştı (Anonim, 2000: 29).

Niş'den Morava nehrine kadar olan bölgede Razne ve Perakin palankaları arasında 2.000'den fazla eşkıyanın bulunduğu, bunların 300'den fazlasının Macar ve Nemçe katanası oldukları, tüccar, yolcu ve reaya üzerinde her türlü baskı ve yağma yapmaktan geri durmadıkları belgelere yansımıştı (Üsküdarî, IV, 2017: 401; Seyahatname, 2007: 184). 1693 yılında ordu henüz Belgrad'da iken Yagodine ve Perakin palankalarının bulunduğu bölgeyi eşkıya yeniden istila etmişti. Tedbir olarak Morava nehri üzerinde eski köprüünün bulunduğu yere bir palanka yapılmıştı. Ancak eşkıyanın taşkınlığı o kadar artmıştı ki, Engüri Beylerbeyi Kara Mehmed Paşa ve Edirne Bostancıbaşı bu palankadan dışarı çıkamamışlardı (Üsküdarî, IV, 2017: 401; Türkal, 2012: 1504).

Uzun süren savaşlar sebebiyle ordu sürekli cephelerde bulunmak zorunda kalmıştı. Bu sebeple ulufeleri ve ihtiyaçları için "hazine" ordunun bulunduğu mahalle gönderilerek orada dağıtılıyordu. Ancak eşkıya yol üzerinde baskınlar yaparak hazineyi sık sık yağmalama girişiminde bulunmaktaydı. Nitekim Belgrad'da bulunan orduya 1692 yılında Maraş Beylerbeyi Arnavud Ali Paşa ile Edirne'den gönderilen hazine Niş ile Aleksence menzili ortasında ormandan çıkan 400 kadar eşkıya tarafından yağmalanmıştı. Bu olayda devlet Belgrad'a kadar eşkıya teftişi ile görevli Edirne Bostancıbaşını ihmalle suçlamıştı (MD. nr. 104/74; Râşid, 2013: 432).⁷ Zira hazineyi muhafaza eden görevliler belli bir disiplin içinde değildi. Eşkıya saldırısı anında hazinenin yanında yalnızca Hazine Nazırı Siyavuş Ağa bulunmaktaydı (Türkal, 2012: 1455). Bu arada hazineyi yağmalayan eşkıya dağa doğru kaçtığından onların bulunması için yoğun bir seferberlik başlatılmıştı. Söz konusu eşkıyanın kaçtıkları bölgeler konusunda farklı ihbarlar geliyordu. Bunların ilk etapta Tuna nehri kıyılarına gittikleri bilgisi üzerine Eflak tarafına geçenlerin yakalanıp getirilmesi emredilmişti (MD. nr. 104/75). Güzergahın emniyetini sağlamakla görevli olan Edirne Bostancıbaşı Receb'in merkeze gönderdiği hükümler, bölgede eşkıyanın geldiği noktayı anlamak açısından önemlidir. Söz konusu hükümlerde Edirne'den Belgrad'a kadar yolların sağında solunda, kaza ve köylerde piyade ve atlı çok sayıda eşkıya zuhur ettiği, bunların gelip geçenlere zarar verdiği, hazineyi dahi yağmalayarak dağlara firar ettiklerini bildirilmekteydi (MD. nr. 104/77). Nihayet yapılan araştırmalar sonucunda Eğridere sakinlerinden eski martalosbaşı olan Kara Hasan'ın hazineyi yağmalayarak 30 kese aldığı, yanlarında 150 kadar eşkıya ile birlikte kışın çiftliklerde, yazın yollarda yağmalama yaptıkları bilgisine ulaşılmıştı (MD. nr. 104/121).

Nitekim askeri güç gönderilmesine rağmen problem çözülmemiş, 1696 yılında Belgrad-Niş arasında eşkıya faaliyetleri yeniden yoğunlaşmıştı. Özellikle Belgrad'dan Niş'e gelirken sağ tarafta Alacahisar, sol tarafta ise Vidin'e kadar olan bölgeleri eşkıya faaliyetleri kaplamış, yollara inip asker ve ahaliye zulm etmeye başlamışlardı. Coğrafi olarak saklanmalarına ve saldırı yapmalarına uygun olan Devebağirtan derbendinde eşkıyalar kalabalık gruplar halinde bulunmaktaydı (Nusretname, 2018: 314-315).

Orta kol üzerinde Bataçine-Hasan Paşa palankası arası sık sık eşkıya saldırılarının olduğu mahallerdendir. Nitekim Sofya kazası reayası Belgrad'a asker için zahire nakledip dönüşlerinde Hasan Paşa palankası ile Bataçine menzili arasında eşkıya saldırısına uğramışlar, 30'ar çift saf sığırı ile kara sığırlarını alıp kaçmışlardı. Bunun üzerine Bataçine menzili için Rumeli askerinden 2.000 kadar tüfekli asker ayrılarak yol bilen kılavuzlar ile birlikte eşkıyanın bulunup gasp ettikleri sığırların alınması emredilmişti. Eğer eşkıya sığırları vermezse kendileri öldürülecek, sığırlar da reayaya teslim edilecekti (MD. nr. 104/68). Yine Tatar İslam Paşa ordunun arkasından 50 kadar adamıyla Belgrad'dan gelirken Hasan Paşa palankası ile Bataçine arasında Çatalköprü'de haydut başı Rayko ile karşılaşmış, mücadele sırasında İslam Paşa yaralanarak adamlarıyla birlikte esir

⁷ Silahdar'ın Zeyl-i Fezleke adlı eserinde bu olayın Çatalköprü mevkiinde olduğu yazılmakta ve haydut sayısı da 700 olarak verilmektedir (Türkal, 2012: 1455).

düşmüştü (Nusretname, 2018). 1695 yılında yakalanıp Cafer Paşa'ya teslim edilen iki Sırp haydudun ifadeleri buradaki eşkıyanın kökeni ve yoğunluğunu anlamak için manidardır. İki esir Bataçine ve Hasan Paşa palankası arasında 300 kişi olduklarını, Cafer Paşa'nın müdahalesi ile çoğunun öldürüldüğünü, kendilerinin esir düştüğünü söylemişti. Ayrıca taburlarında Osmanlı hakimiyetindeki bölgelerden firar eden 3.000 haydut reaya olduğunu da ilave etmişlerdi (Türkal, 2012: 121).

3. Osmanlı Devleti'nin Bölgede Eşkîyalığı Önleme Çabaları

Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı bölge ve milletlerin varlığından dolayı esnek bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Anadolu ve Rumeli'de isyan eden kişi ya da gruplarla kimi zaman mücadele etmiş, kimi zaman da pazarlık yaparak en az kayıpla sorunları çözme yolunu tercih etmişti. Ancak şunu açıkça ifade etmek gerekir ki, devletin eşkıyanın bulunduğu yerlerdeki beylerbeyi veya kadılara gönderilen emirleri problemi hiçbir zaman kökünden çözecek nitelikte değildi. Yapılan müdahaleler eşkıya topluluklarını bir ölçüde küçültüyor, bununla birlikte hiçbir zaman yok edemiyor, aynı bölgede eşkıya bir müddet sonra tekrar toparlanarak yeni faaliyetlere girişiyordu. Bu nedenle eşkıyalar, şehir, kasaba ve yollar üzerinde varlığını sürekli sürdürebiliyordu (Cezar, 2013: 163; Barkey, 1999: 248). Ayrıca Rumeli tarafında olan eşkıya devlet güçleri geldiğinde, bölgeyi iyi bilmelerini de fırsata çevirerek dağlara kaçıp mağralara saklanmaları, hayatîyetlerini rahatça devam ettirmelerini temin ediyordu (Erdem, 2017: 227-228; Karagöz, 2006: 381).

Osmanlı Devleti'nde eşkıyalığı önlemek için yakalanan kişilere genel olarak ölüm, sürgün, kalebendlik, kürek çekme ve hapis cezaları uygulanmıştır (Yakut, 2012: 27-31). Rumeli'de görülen eşkıyalıkları önlemek için de benzer cezaların verilmesi konusunda fermanlar ve uygulamalar görülmekle birlikte, ilave olarak bölgenin coğrafi ve demografik şartlarına uygun tedbirler de alınmıştır. Bunlar yol üzerindeki ormanların kırdırılması, kale ve palankaların tamiri ve askeri açıdan takviyeleri, geri hizmet sınıflarının görevlendirilmesi ile tüfekli asker istihdamı gibi uygulamalardır (Erdoğan, 2012: 48-56).

II.Viyana kuşatması sonucu başlayan savaş yıllarında Edirne-Belgrad arasında yer alan orta yolun asayişini sağlama görevi Edirne Bostancıbaşına verilmişti. Bununla birlikte ona yardımcı olmak üzere beylerbeyi, kadı, sancakbeyi, voynukbeyi, yörükbeyi, kethüdayeri, yeniçeri serdarları, il erleri ve ayan-ı vilayet görevlendirilmişti. Osmanlı Devleti'nin bu güzergah üzerindeki yolların asayişini için paşa, beylerbeyi, bostancıbaşı gibi mühim bürokratların görevlendirilmesi bölgede eşkıyanın çok fazla yaygınlaşması ve bunun yanında kaybettiği toprakları geri almak için yaptığı planlamanın da bir parçası olarak kabul edilebilir. II.Viyana kuşatmasını takip eden yıllarda bu güzergah üzerinde eşkıya yoğunlaşmış, yollara inerek gelip geçenlerin mallarını yağmalamaları ve insan öldürmeleri sık yaşanan günlük hadiseler haline gelmiştir. Bunları önlemek için Edirne'den Belgrad'a yolların etrafında asayişini sağlamakla görevli kadılar, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları ve iş erleri sık sık uyarılmıştır. Nitekim eşkıyalık faaliyetlerinin artmaya başladığı 1687 yılında güzergah üzerinde ortaya çıkan eşkıyayı yakalamak ve gerekli cezayı vermek üzere Edirne Bostancıbaşı Hasan Paşa görevlendirilmişti (Demir, 2010: 148, 403). Ancak eşkıyalık faaliyetlerinin önünün alınmaması üzerine Edirne Bostancıbaşı ile iktifa edilmeyerek Rumeli Beylerbeyi Zeynel Paşa müfettiş olarak bölgeye tayin olunmuştu (Demir, 2010: 473). Ondan Rumeli'de asayişini temin maksadıyla eşkıyalık faaliyetlerini engellemesi, ahaliye zulm ettirilmemesi, reyanın korunması, adalet üzere davranılması yanında teftiş bahanesi ile reyadan ücretsiz yem, yiyecek ve akçe talep olunmaması, gayr-i müslim evlerinde olan harp aletlerine el konularak cebahane-i âmireye gönderilmesi istenmişti (Demir, 2010: 486-487).

Sefer yıllarında Edirne-Belgrad arasında asker ve mühimmat sevkiyatının yoğunlaştığı buna bağlı olarak da eşkıyanın arttığı dönemlerdir. Nitekim 1691 yılında Belgrad-Sofya arasında miri zahire arabaları ve tüccar arabalarının yoğun olduğu, her birinin bulunduğu yerde beklediği, hangi tarafa gidecekleri belirsiz iken haydut eşkıyasının da buralarda mevcut olduğundan arabaların bulunduğu

mahallere muhafızlar tayin edildiği görülmektedir. Bunun için söz konusu mahallerde bulunan eşkıya için mirî levent ve hane askerinden yeterli miktarda adam temin ederek mücadele edilmesi ve yakalanarak cezalarının verilmesi suretiyle yolun güvenli halde tutulması emredilmişti. Alınan bu tedbirlerin işe yaradığı yolcuların eşkıyadan emin olarak yolu kullandıkları hakkındaki bilgiden anlaşılmaktadır (Karacan, 2010: 275-276).⁸

Palanka ve geçitlerde güvenliği sağlamak için her daim bir miktar muhafız bulunmaktadır. Ancak sefer zamanlarında palanka ve geçitlere her zamankinden daha fazla muhafız yerleştirilerek güvenlik arttırılmaya çalışılmıştı. Nitekim 1690 yılında Dragoman boğazının muhafazasına Preznik'ten tüfekli 100 piyade ile Kırşehir Sancağı Mutasarrıfı Mevlüd tayin olunmuştu. Ancak söz konusu piyadelerin eşkıya yoğunluğundan dolayı kafi gelmeyeceği öngörüldüğünden, Sofya Muhafızı Vezir Hüseyin Paşa'dan kifayet miktarı yeni muhafzacı temin edilme yoluna gidilmişti (Şakar, 2007: 149). Yine hakeza diğer bir geçit noktası olan Kızılderbent ile Niş arasında güvenliği sağlamak ve ortaya çıkan eşkıyaya mani olmak için il erleri, vilayet pandorları ile palanka neferleri gönderilmişti (MD. nr. 104/249).

1690 yılında Şehirköy palankasının muhafazasına Ayıntab sancağına mutasarrıf olan Abdülkadir tayin olunmuştu. Abdülkadir yanındaki adamlarıyla palanka muhafazası ile birlikte gelip geçen yolcuların emniyetini sağlamakla mükellef kılınmıştı (Şakar, 2007: 158). Bir müddet sonra Şehirköylü İbrahim de Şehirköy ile Belgrad arasında yolun sağında ve solunda olan kazalarda eşkıya ile mücadele için görevlendirilmişti. Şehirköylü İbrahim, söz konusu kazalarda sakin askeri ve reaya taifesinden Müslüman veya zimmilerden savaşılabilecek gücü olan piyade ve süvarilerle muhafaza hizmetini yerine getirecekti. Onun yanında istihdam olunan kimselerin şer'î işlerini görmek üzere ise Resava kadısı İsmail tayin olunmuştu (MD. nr. 102/42).

Sofya-Belgrad arasında yol üzerinde asayiş sağlamak için bir çok sancaktan takviye güçler gönderildiği görülmektedir. Nitekim 1693 yılında Belgrad yolunda olan eşkıya ile mücadele etmek için Edirne bostancıbaşı başta olmak üzere Köstendil sancağına mutasarrıf Cafer ve kapı halkı, Niş muhafızı Ömer ve diğer beylerle birlikte görevlendirilmişti. Bunlar Dragoman'dan Belgrad istikametine yol güzergahında olan eşkıyayı temizleme görevini ifa edeceklerdi. Ancak bu güzergah üzerinde eşkıya ile mücadele etmek için öncelikle mahallin ahvaline vakıf kimseler ile istişare edilerek araştırma yapıp eşkıyanın toplanmalarına fırsat verilmeyecek, böylelikle Belgrad'a gidecek zahire ve mühimmat arabaları emniyetli bir şekilde mahalline ulaştırılmış olacaktı (MD. nr. 104/253-254).

Sofya-Belgrad yolu üzerinde emniyeti sağlamak için muhtelif sınıflardan askerlerin bazı derbentlere yerleştirildiği vakidir. Eski Kavala muhafızı Ali yeniden tahrir olunan 300 serhatli nefer üzerine başbuğ tayin olunarak Dragoman boğazından Niş'e varıncaya dek yolların eşkıyadan korunması görevini yerine getirecekti (MD. nr. 104/10). Söz konusu 300 serhatli üzerine de Ömer, ağa olarak tayin edilmişti (MD. nr. 104/11). Yine Sultan II. Mustafa'nın Avusturya seferleri sırasında Dragoman derbendinden sonra ihtiyaç duyulan noktalara 84 ve 60, Şehirköy yakınında Kuruçeşme'ye 90, Sukova köprüsüne 63 nefer görevlendirilmişti. Bunların tamamı yaya olup, başlarına Eskişehir sancakbeyi Halil Bey tayin olunmuş, Dragoman-Kızılderbent arasını muhafaza etmek üzere görevlendirilmişlerdi (Orhonlu, 1990: 126).

Eşkıyanın yoğunluğu, askerin ekseriyetinin cephelerde olması sonucu halktan eli silah tutan herkes mücadeleye çağrılmıştı. Nitekim Şehirköy kalesine yeniden 64 muhafız gönderilmiş, bunlar eşkıyanın ortaya çıkması durumunda kasabayı, ulu yolları Dragoman derbendinden Musa Paşa palankasına kadar olan yerleri muhafaza edeceklerdi. Eğer eşkıya üzerine potara kararı verildiği

⁸ Mirî leventler devletin askeri güce ihtiyaç duyduğu zaman halktan topladığı askerdir. Devlet kendi ihtiyaçları için topladığı için masrafları da mirîce yani doğrudan doğruya devletçe karşılamaktadır. Bu sebeple bu şekilde halktan toplanan ücretli askere mirî levent denilmektedir (Cezar, 2013: 239).

takdirde martoloslar, Musa Paşa palankası neferleri, kasabada olan piyade ve süvari tamamı bu seferberliğe dahil olacaklardı (MD. nr. 104/3).⁹ Bütün bu alınan tedbirlere rağmen Şehirköy kazasında olan derbentlerde eşkıyanın yol kestiği, gelip geçenlere zarar verdikleri bildirilmiş olup, bunlara ceza verme işleri bu defa kaza reayasına havale olunmuştu. Buna göre Şehirköy kazasına tabi köylerin her birinden söz sahibi kişiler seçilerek ayan-ı vilayet ile derbentlerde eşkıyayı gezdirmeyerek mallarına el koyacak ve bunları öldürüp başlarını mahkemeye getireceklerdi (MD. nr. 104/63).

Şehirköy ile Belgrad arasındaki yollarda yolcu, tüccar ve miri zahirenin emniyetli bir şekilde geçişleri için güzergah üzerinde yer alan geçit ve palankalarda kendisine itimat edilen adamlar görevlendirilecekti. Bu amaçla Şehirköy ile Kızılderbent, Niş ile Razne ve Bataçine ile Hasan Paşa palankaları ile Aleksence aralarını muhafaza için Musa Paşa ve Hasan Paşa palankalarına 200'er, Kolar'a 200 nefer tayin edilmesi emredilmişti. Bunlar güvenilir, işe yarar adamlarla birlikte eşkıyanın toplandığı haber alınan mahallere derhal birbirleriyle haberleşerek müdahale edeceklerdi (MD. nr. 102/203).

Kızılderbent'e, Sofya ve İznepol'den savaşılabilecek bir miktar adam ve pandor tedarik edilip ve bunların üzerlerine de bir bölükbaşı tayin edilmesi emredilmişti. Söz konusu adam ve pandorlar hem yol güvenliğini sağlayacak hem de bölgede ortaya çıkan eşkıyayı yakalama görevini yerine getireceklerdi (MD. nr. 98/255). 1694 yılında Kızılderbent'in mahafazasına 80 nefer ile birlikte piyade ağalarından Ömer Ağa (Anonim, 2000: 60), Haydut Çeşmesi mahalline de 60 askerle birlikte Niş muhafızı Mustafa Paşa görevlendirilmişti (ŞKT.d. nr. 17/518).

Niş yolunda ortaya çıkan eşkıyayı yok etmek için ise pandorbaşı Ahmed görevlendirilmişti. Bunun için her kazadan silahlı ve genç 10'ar nefer pandor çıkarılarak Sofya mütesellimi tarafından pandorbaşının yanına gönderilecekti (MD. nr. 98/264).¹⁰ Yine aynı şekilde 1692 yılında Niş-Belgrad arasında mevcut derbentler ve dar mahaller eşkıyanın sığınma alanı haline gelmişti. Bu sebeple buralarda yol emniyetini sağlamak için bazı tedbirler alınmıştı. Bu tedbirlerin başında yolların sağında ve solunda olan ormanların ve çalıların kırdırılarak eşkıyanın pusu atamayacak kadar genişletilmesi ve köprülerin tamir edilmesi gelmektedir. Köprü mübaşiri Mahmud'un nezaretinde yürütülecek faaliyetlerde güzergah üzerinde bulunan köprüler ise ahalilere günlük 10 akçe ve yarımşar vukıyye arpa verilerek tamir ettirilecekti. Bu arada her kaza kendilerine yakın olan mahallerde bulunan köprüler için nöbet usulü reaya göndererek mükellefiyetlerini yerine getireceklerdi (MD. nr. 102/203, 207, 218).

Savaş yıllarında Rumeli orta kolda mevcut güvenlik güçlerinin de cephelerde olması sebebiyle eşkıya ile mücadele için zaman zaman "*nefir-i amm*" uygulamasına başvurulduğu görülmektedir. Zira bu uygulama sadece düşman istilası ile sınırlı tutulmayarak isyanları bastırmada da tercih edilmiştir.¹¹ 1692 yılında Niş taraflarında eşkıyanın yoğunlaşıp önünün alınamaması üzerine bunlarla mücadele için yine Edirne Bostancıbaşı Receb Ağa tayin edilmişti (Üsküdarî, III, 2017: 319). O, Samakov'a geldiğinde eşkıyanın Tuna tarafına firar edenlerini kontrol altına almak için Niğbolu, Tırnova, Zıştovi, İzladı, Hotaliç, İvraca ve Plevne ahailerinin de "*nefir-i amm*" usulüyle kuşatmaya dahil olmaları zarureti ortaya çıkmıştı. Receb Ağa, kendisi de Sofya-Niş taraflarında

⁹ Potara, Slavca bir kelime olup birinci anlamı Rumeli'de dağdan dağa tüfekle verilen işaret ve haber, diğer anlamı ise nefir-i amm yani halkı askere sürmek, seferberliktir. (Sami, 1312: 360; Ahmed Vefik Paşa, 2000: 319).

¹⁰ Pandor derbent teşkilatına dahil bir zümreden olup ücretli asker ve muhafız anlamındadır. XVII.yüzyılda ilk defa Osmanlı'da kullanıldığı görülmektedir. Kıt bekçisi, derbentçi gibi anlamı da vardır. Bir yıllığına tayin olunur (Orhonlu, 1990: 96-99; Pakalın, 1983; 752).

¹¹ Bir ülkede, bölgede bulunan müslümanların tamamının silah kuşanıp cihada çağrılmasına "*nefir-i amm*" denir. Artık cihat farz-ı ayındır. Bu durumda *hatun zevcin[den] izinsiz abd mevlâsın[dan] izinsiz cihâda çıkar*"(Tuğluca, 2016: 779-780).

zuhur eden eşkıyayı dağlarda ve ormanlarda kuşatıp sürgün avı yaparak yakalayıp cezalandıracaktı (Üsküdarî, III, 2017: 334).

1691 yılında Devebağirtan derbendini istila eden 5.000 kadar eşkıyayı temizlemek için Edirne Bostancıbaşı Süleyman Ağa tayin olunmuştu (Türkal, 2012: 1385-1386). Süleyman Ağa'dan özellikle Dragoman, Sarıbarut, Musa Paşa, Kızılderbend, Razne, Yagodine ve Hasan Paşa gibi derbent ve palankalarda eşkıyanın takip edilmesi, buralarda barınmalarına mani olunması istenmişti (MD. nr. 102/33). Belgrad'dan firar eden askerlerin Devebağirtan'da saldırıya uğraması üzerine Niş-Belgrad arasında eşkıya teftişi ve temizliği için 1691 yılında bu defa Edirne Bostancıbaşı Receb Ağa tayin olunmuş (MD. nr. 102/62) ve 350 nefer levend tahrir etmesine izin verilmişti (Erdoğan, 2012: 57). Yine güzergah üzerinde eşkıya yoğunluğundan dolayı Mahmud Beyzâde ise Devebağirtan, Bataçine derbentlerinin muhafazasıyla görevlendirilmiş (Râşid, 2013: 413; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995: 405), onun önderliğinde Arnavud bahadurları ve dilaverleri ile ani bir baskın yapılmak suretiyle Bataçine havalisinde toplanan haydut eşkıyası perişan edilmişti (Üsküdarî, III, 2017: 35; Anonim, 2000: 29). Buna rağmen eşkıyanın yeniden toparlanarak faaliyetlerini sürdürdüğü de bir gerçektir. Söz konusu eşkıyanın faaliyetlerini mani olmak üzere Edirne Bostancıbaşı Receb Ağa, Filibe'den "*nefir-i âmm*" usulüyle kafi miktarda ahaliyi toparlayarak Bataçine-Yagodine arasındaki mahallere göndermişti (Üsküdarî, III, 2017: 36). Receb Ağa, Şehirköylü Mahmud Ağazade İbrahim Ağa'nın ulufe ile yazdığı 400 piyade sekban ile Yagodine'den Hisarcık palankasına varıncaya kadar eşkıyanın tamamını temizlemiş, 800-900 kadar eşkıyayı öldürüp 200 kadarını esir almıştı (Üsküdarî, III, 2017: 46).

1693 yılında ise Niş-Belgrad arasındaki tehlikeli mahallerin kontrol altında tutulması ve özellikle sefere gidip gelen askerin emniyetle geçişleri için tüfekli 594 nefer görevlendirilmişti (MD. nr. 104/208). Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşa ise Perakin ve Razne palankalarında görülen eşkıyayı yakalayıp cezalarını verecekti (Üsküdarî, IV, 2017: 433; Seyahatname, 2007: 184). İvracalı Mahmud ise Niş ile Belgrad arasında, Lofça, Etrepoli ve yine Tuna'dan Niş'e doğru yolun sol taraflarından Sava'ya kadar eşkıya teftişi için tayin olunmuştu (MD. nr. 104/217).

1695 yılında ordu seferden dönerken Niş-Belgrad güzergahının eşkıyadan muhafaza görevi Yanya sancağına mutasarrıf Küçük Cafer Paşa'nın uhdesine verilmişti (MD. nr. 106/81).¹² Bu bölgedeki eşkıyalık olaylarının yayılması neticesinde eski Rumeli Beylerbeyi Hocasade Hasan Paşa'nın oğlu Sarıgöl hassı mutasarrıfı Eyüb de, yanındaki tüfekliler ile birlikte eşkıya mücadelesine dahil olmuştu (MD. nr. 104/81). Bunun yanında Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın da Küçük Cafer Paşa ile birlikte eşkıya temizliğine katılması emredilmişti. Söz konusu mücadele için Rumeli'nin muhtelif yerlerinden tüfekli 569 nefer tayin olunmuş, bunların içinden bölükbaşılar tayin edilerek 500 miri levend ile Niş-Belgrad arasındaki yolların muhafazasında bulunmaları istenmişti (MD. nr. 106/82). İlave olarak Şehirköy'den Belgrad'a kadar yol üzerinde olan kale ve palankaların nefer ağaları da kasabalarında savaşabilecek il erleriyle söz konusu yolları muhafaza için hazır bulunacaklardı (MD. nr. 106/106).

Niş-Aleksence arasında 1692 yılında hazineyi yağmalayan eşkıyayı yakalamak için Rumeli Beylerbeyi Arnavud Mahmud Paşa piyade, süvari, Arnavud askeri ve 1.000 yeniçeri ile (Türkal, 2012: 1455) diğer taraftan Morava köprüsü ve Devebağirtan derbendi taraflarında eşkıyanın izini takip için Hasan Paşa palankasından Niş'e kadar yolların güvenliğinden sorumlu olan Mehmed Ağa görevlendirilmişti (MD. nr. 104/75). Bilahare Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşa'ya söz konusu 30 kese hazinenin Eğridere palankasında eski martolosbaşı olan Kara Hasan zimmetinde olduğu, eşkıyanın derhal mübaşir Mehmed tarafından Edirne divanına getirilmesi emredilmişti

¹² Osmanlı ordusu 1695 yılının ilkbaharında Avusturya seferine çıkmış ve 8 Nisan 1695 (23 Şaban 1106) tarihinde Yagodine menziline ulaşmıştır. Burada Morova köprüsünde muhafız Alacahisar Beyi Bektaş Bey, Arnavud Küçük Cafer Paşa kapısı halkı ve yanında olan 430 silahdar serdengeçtisiyle orduyu selamlamıştır. Ordu geçtikten sonra Cafer Paşa'nın Morova köprüsü ve menzil tarafını eşkıyadan koruması emredilmiştir (Nusretname, 2018: 124).

(MD. nr, 104/158). Söz konusu eşkıyanın elebaşları olan Papas'ın ise Eflak'ta Cerniş köyünde çiftlik kurup yaşamakta olduğu haberi alınması üzerine yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi istenmişti (Gökbunar, 1996: 117).

"*Kutsal İttifak*" savaşları sırasında Rumeli'deki yörük grupları yeniden "*Evlâd-ı Fatihân*" adıyla teşkilatlandırılmış, hem seferlerde hem eşkıya tedibinde istihdam edilmişlerdi(Gökbilgin, 2008: 255-256). Nitekim 1696 yılında Niş-Belgrad arasında eşkıya faaliyetlerinin artması üzerine Yörük zabiti Hasan kapı halkı, seçkin ve genç 2.600 yörük askeri ile Niş'den Belgrad'a kadar diğer askeri görevlilerle birlikte yolların emniyetini temin ile görevlendirilmişti (MD. nr. 108/196). Yörük Zabiti Hasan'a, Niş-Belgrad yolu yanında Leskofça, Alacahisar ve Tuna kıyılarının da eşkıyadan korunması konusunda emir verilmiş (MD. nr. 108/245), görevli olduğu mahallere zamanında varmadığı, yollarda vakit geçirdiği tespit edilerek ikaz edilmişti (MD. nr. 108/247). Bu arada Avusturya'nın Temeşvar'a saldırması, Belgrad muhafızı İbrahim'in Titel ve Bačka taraflarına görevlendirilmesi üzerine Yörük Zabiti Hasan'ın emrindeki 2.600 askerle Belgrad'a gitmesi emredilmişti (MD. nr. 108/309, 314). Bu gelişme üzerine Niş-Belgrad yolunun eşkıya istilasına karşı 250 piyade levend ve 100 piyade serdengeçtilerinin daha bu güzergahta istihdamına karar verilmişti (MD. nr. 108/317).

Bir başka hadisede Rumeli Beylerbeyi Cafer Paşa, Belgrad'dan başlayarak Alacahisar ve Niş taraflarına kadar yolların etrafında olan palanka neferlerini toplayarak haydut eşkıyasının geçebileceği geçitleri kontrol altına almış ve kendisi Yagodine'ye gelmişti (Nusretnâme, 2018). Niş-Belgrad arasında yollarda yağma yapıp kaçan eşkıyanın Eflak'a tabi Cačka ve Pojega taraflarında dağlarda saklanmakta olduğu haberi alınmış, 500 ila 1.000 kadar piyade Arnavut levendiyle eşkıyanın yakalanması, aldıkları eşya ve davarların hizmette bulunan yiğitlere dağıtılmasına karar verilmişti (MD. nr. 108/314). Cafer Paşa'nın kethüdası Mustafa Ağa, 225 kişilik eşkıya grubu ile Razne yolunda karşılaşması sırasında çıkan çatışmada asilerin kimi öldürülmüş, kimi nehre düşüp helak olmuş, kimi de esir edilmişti. Haydutbaşları da katlolunan bu asilerden 150 öküz, 40 beygir ve diğer eşya ve silahlar ile yağmaladıkları mallar da geri alınmıştı (Nusretnâme, 2018: 315).

1697 yılında hem seferde ordunun geçişinde meşakkat oluşturması hem de eşkıyanın pusu kurmasını kolaylaştırması sebebiyle Niş'den Belgrad'a kadar ormanların kırdırılması işi Rumeli Beylerbeyi Cafer Paşa'ya havale olunmuştu (Râşid, 2013: 539; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995: 615). Ayrıca aynı yıl Eyüp Paşa, beyzadeler ve Şaban bölükbaşı Niş taraflarında (MD. nr. 110/122), Morava köprüsünden Hisarcık'a piyade ve süvari 810 nefer ile Rumeli'nin has beyleri (Nusretnâme, 2018: 371), Boşnak Cafer Paşa, Edirne'den yazdığı 500 mirî piyade ve 500 süvari beşlisiyle Niş'den Belgrad'a kadar yolların korunması için görevlendirilmişti (Nusretnâme, 2018: 375). 1697 yılının Eylül ayında Çataköprüsü'nden Niş'e kadar olan bölgelerde eşkıyanın iyice azgınladığı Niş muhafızı Mehmed Paşa'ya bildirilerek, bunların derhal ele geçirilmesi istendi (MD. nr. 110/122). Yine Macar Voyvoda ve Kara Paça adlı haramiler yanlarında 600 kadar eşkıya ile toplanıp Devebağırta'da asker geçiş yaptığı sırada yola inerek bir kaçını öldürüp ve bir miktar mallarını yağmalamışlardı. Bunun üzerine Semendire Dizdarı Hocazade Eyüp Paşa söz konusu eşkıyayı yakalayıp ortadan kaldırılması için memur edilmişti. Eyüp Paşa, eşkıyayı Morava kenarında yakalamış, bir kısmını öldürüp bir kısmını esir almış iken bazıları da dağlara kaçarak kurtulmuşlardı. Belgrad-Niş arasında yer alan Hasan Paşa palankası, Bataçine, Yagodine, Perakin, Razne ve Aleksence'nin Ruz-ı Kasım'a değin muhafazası için yeni görevlendirmeler yapılmıştı (Nusretnâme, 2018: 433).

Nihayet 1699 yılına gelindiğinde Niş-Belgrad arasındaki yolların etrafının haramzade ve eşkıyadan temizlenmesi, tüccar ve yolcuların emniyetli bir şekilde geçişlerinin sağlanması için yeniden görev dağılımı yapıldı. Buna göre Niş muhafızı Süleyman Paşa Niş ile köprü maiyyetinde Şopalık derbendi ve Kınalıoğlu çiftliği arasındaki yolun sağ ve solunu, Prizren sancağına

mutasarrıfı Ömer, Aleksence-Şopalık derbendi, Alacahisar sancakbeyi Mehmed, Niş-Aleksence ve Devebağirtan-Grapofça köprüsü, Dukakin ve Yanya sancakları mutasarrıfı Mehmed Beyzade Hüdaverdi, Niş-Grapofça köprüsü ve Belgrad-Çatal köprü, Köstendil sancağına mutasarrıf Mehmed ise Niş-Çatal köprü ve Belgrad-Kolar ve Hisarcık'a kadar yolların emniyetini sağlamakla görevlendirilmişlerdi (MD. nr. 110/652-653).

4. Sonuç

XVI ve XVII.yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli'de bulunan şehir ve kasabalarda eşkıyalık faaliyetleri görülmüştür. Bunlar devletin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum, idari ve askeri sebeplerden kaynaklanmıştır. Rumeli topraklarında eşkıyalık daha çok sefer zamanlarında ücretli asker olarak savaşa götürülen kimselerin dönüşlerinde işsiz güçsüz kalmaları sonucu ahaliden yiyecek, içecek ve para temin maksadıyla ortaya çıkmışken II.Viyana kuşatması için peşin ücreti ödenerek sefere giden gayr-i müslim tebadan bir kısmı firar ederek, bir kısmı bozgun yaşanması sonucu dağılarak ve bir kısmı ise dönüşte hayatlarını idame ettirmek için söz konusu güzergah üzerinde eşkıyalık yapmışlardır. Ancak özellikle Sofya-Belgrad arasında savaşın getirdiği şartlardan istifade ederek isyan eden Macar, Sırp, Eflak-Boğdan'dan gelen gayr-i müslim ahalinin haydutluk yaptıkları bariz bir durumdur. Arazinin de yardımı ile yolcu, tüccar, asker, görevli her kim olursa fırsat buldukça saldırılar düzenleyerek yağma yapmışlardır. II.Viyana kuşatmasını müteakip Sofya-Belgrad arasında gayr-i müslim ahali ve sınır ülkelerden gelen eşkıya sebebiyle yol güvenliği kalmamıştır.

Osmanlılar, Sofya-Belgrad arasında II.Viyana kuşatmasını takip eden yıllarda çok sayıda eşkıyalık olayı görülmesine rağmen bunları ortaya çıkaran koşulları değiştirmek için geniş çaplı bir düzenlemeye girişememiş veya savaş şartları buna müsaade etmemiştir. Eşkıyanın çıktığı yerlere bir miktar daha askeri güç göndermekten veya sınırlı sayıda muhafız birlikleri yerleştirmekten çok daha fazla bir şey yapılamamıştır. Savaş yıllarında Sofya-Belgrad yolu, can ve mal güvenliği açısından sürekli tehlike oluşturmaya devam etmiştir. Ancak savaşın getirdiği asayişsizlik ve kaos durumundan özellikle yiyecek temini için Macaristan ve Sırbistan taraflarından gelen eşkıya, yerli Hıristiyan halktan da destek bularak faaliyetlerini aralıksız sürdürme imkanı bulmuştur. Osmanlı'da askerinin çoğu cephelerde olduğu için Sofya-Belgrad arasındaki yolda asayışı hiçbir zaman tesis edememiş, yaptıkları uygulamalar geçici çözümden öteye geçememiştir.

Kaynakça

BOA. MD. nr: 98, 102, 104, 106, 108, 110.

BOA. A.ŞKT.d. nr. 11, 17.

Ahmed Vefik Paşa. *Lehçe-i Osmânî*. (2000). (R.Toparlı, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704). (2000). (A.Özcan, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bardakoğlu, A. (1995). Eşkıya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 11, ss. 463-466), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Barkey, K. (1999). *Eşkıyalar ve devlet, Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi* (Z. Altok, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Cezar, M. (2013). *Osmanlı tarihinde levendler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Çetin, C. (2018). Rumeli orta kol güzergâhı ve üzerinde hizmet veren menziller (1690-1750). *Balkanlarda İslam Medeniyeti Beşinci Kongresi Tebliğleri* içinde (s. 15-37). İstanbul: IRCICA Yayınları.

- Darkot, B. (1979). Balkanlar. *İslam ansiklopedisi* içinde (C. II, ss. 280-283). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayiat, tahlil ve metin (1066-1116/1656-1704)*, (1995). (A.Özcan, Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Demir, M. (2010). *1686-1687 (h. 1097-1098) tarihli atik şikâyet defterinin transkripsiyon ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Erdem, Ü. B. (2017). *14 numaralı atik şikâyet defteri (1101-1102/1690-1691) transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan, M. K. (2001). *II. Viyana kuşatması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan, (2012). Bozgun Yıllarında (1683-1699) Rumeli’de eşkıyalık faaliyetleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 24, 19-66.
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*. (2007). (Y.Dağlı-S.A.Kahraman.,& İ.Sezgin, Haz.), C. 5, İstanbul :Yapı Kredi Yayınları.
- Faroqhi, S.(2006). Krizler ve değişim, 1590-1699. H. İnalçık &D. Quataert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik ve sosyal tarihi* kitabı içinde (ss. 545-743). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Faroqhi, (2010). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gökbilgin, M. T. (2008). *Rumeli’de yörükler, tatarlar ve evlâd-ı fâtiyhân*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Gökbunar, B. (1996). *105 Numaralı mühimme defteri, (özet-transkripsiyon)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Halaçoğlu, Y. (2002). *Osmanlılarda ulaşım ve haberleşme (menziller)*. Ankara: PTT Genel Müdürlüğü.
- İlgürel, M. (1995). Osmanlılarda eşkıyalık hareketleri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C.11, ss. 466-469). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İnalçık, H. (2005). Türkler ve Balkanlar. *Bal-Tam Türklük Bilgisi Dergisi*, 3, 20-44.
- İreçek, K. Y. (1990). *Belgrad İstanbul Roma askeri yolu*. (A. K. Balkanlı, Çev). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Karacan, T. M.(2010). *101 Nolu mühimme defterinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Karagöz, M. (2006). 17. asrın sonunda Filibe ve çevresinde eşkıyalık hareketleri (1680-1700). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 373-402.
- Karagöz, R. (2001). II.Viyana seferi sonrasında ayanların güçlenmesi. *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu* içinde (ss. 209-216). Ankara: Merzifon Vakfı Yayınları.
- Karpat, K. H (1992). Balkanlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 5, ss. 25-32), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Katić, T. (2002). Viyana savaşından sonra Sırbistan (1683-1689) (E.Hatipli, Çev.). *Türkler Ansiklopedisi* içinde (C. 9, ss. 765-772), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- M. Bahaeddin. (1924). *Yeni Türkçe lügat*. İstanbul: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası.
- Mentzel, P. (2015). Sınır, sınır bölgesi ve çekirdek olarak Osmanlı Balkanları. *Yeni Türkiye*, 66, 66-73.
- Orhonlu, C. (1990). *Osmanlı imparatorluğunda derbend teşkilâtı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (2000). *Osmanlı imparatorluğu'nda iktisadi ve sosyal değişim*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Özguven, B. (2009). Palanka forts and construction activity in the late Ottoman Balkans. A. C. S. Peacock, (Ed.), *The frontiers of the Ottoman world* içinde (ss. 170-197). Newyork: The British Academy.
- Özkan, S. H. (2010). *Köprülü Amcazade Hüseyin paşa (1644-1702)*. Vezirköprü: Vezirköprü Belediyesi.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Râşid Mehmed Efendi ve Çelebizâde İsmail Efendi. *Târih-i Râşid ve zeyli (1071-1141/1660-1729)*. (2013) (A.Özcan vd. Haz.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Sami, Ş. (1312). *Kamûs-ı Türkî*. Dersaadet: İkdâm Matbaası.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı tarih lügati*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa. *Nusretnâme, inceleme-metin, (1106-1133/1695-1721)*. (2018). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Stein, M. L. (2007). *Osmanlı kaleleri, Avrupa'da hudut boyları*. (G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şahin, İ. (2009). Sofya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi* içinde (C. 37, ss.344-348). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şakar, M. F. (2007). *1101\1102 (1690\1691) Tarihli 100 numaralı mühimme defteri, transkripsiyonu ve değerlendirilmesi (s.1-145)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Tan, M. A. (2015). *99 numaralı mühimme defterinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi (91-180)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bitlis Eren Üniversitesi/Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis.
- Tuğluca, M. (2016). Osmanlı'da nefir-i âmm uygulamasının erken dönem örnekleri ve toplumsal dinamizme yansımaları. *Bellekten*, 80(289), 773-796.
- Türk, H. B. (2019). *13 numaralı atik şikayet defteri (Vr. 1-142), değerlendirme, çeviri ve metin (H.1100/M.1689)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Türkal, N. K. (2012). *Silâhdâr Fındıklılı Mehmed ağa zeyl-i fezleke, (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı tarihi*, III/I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Üsküdarî Abdullah Efendi. *Vâkı'ât-ı rûz-merre*. (2017) (M. Doğan vd. Haz.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Yakut, E. (2012). Osmanlı hukukunda bir suç olarak eşkıyalık ve cezalandırılması. *Kebikeç*, 33, 21-34.

Yetkin, S. (1996). *Ege'de eşkıyalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, F. (2010). *Osmanlı tarih sözlüğü*. İstanbul: Gökkuşbe.